

สรุปการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์การถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" ในภาพยนตร์ไทยเรื่อง "แม่นาคพระโขนง" พ.ศ. 2521-2532 นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยแนวคิดเชิงสัญวิทยา วิทยา ความสัมพันธ์ของ "บ้าน ผี วัด" และคุณสมบัติของสื่อภาพยนตร์ เป็นกรอบในการศึกษา พบว่า

1. การนำเสนอความเชื่อเรื่อง "ผี" ในสังคมไทยของภาพยนตร์เรื่อง "แม่นาคพระโขนง" ทั้ง 4 ตอน (version) มีรูปแบบการนำเสนอที่สูตรสำเร็จ เป็นสูตรสำเร็จในการเป็นภาพยนตร์ประเภท (genre) หนึ่งผีไทยในเชิงพล็อตของเรื่อง และในเชิงแนวคิดที่นำเสนอในภาพยนตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสังคมบ้าน ผี และวัด ภายใต้ความเชื่อที่ว่าธรรมเนียมขบถหรือธรรมเนียมร้ายของ "แม่นาคพระโขนง" เป็นมายาคติ (myth) ที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาของภาพยนตร์

2. เทคนิคในการถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" ที่ใช้ คือการเล่าเรื่องราวตามลำดับเหตุการณ์ โดยใช้กล้องเป็นเครื่องมือในการบันทึกเรื่องเล่านั้น การใช้มุมกล้องส่วนใหญ่จึงเป็นแบบออบเจกทิฟ (objective angle) เพื่อติดตามเรื่องราวที่เกิดขึ้นตัวละคร คล้ายการบันทึกภาพการแสดง โดยอาศัยเทคนิคทางการผลิตภาพยนตร์ เช่นการจัดแสง การจัดฉาก การแต่งกายตัวละคร การตัดต่อ การใช้เสียงและเพลงประกอบ มาช่วยเพิ่มสีสันในการเล่าเรื่องบ้าง แต่ผู้สร้างไม่ได้นำคุณสมบัติของเทคนิคต่าง ๆ เหล่านี้มาช่วยในการสื่อความหมายมากนัก อาจจะเกิดจากความไม่พร้อมของเครื่องมือและเทคโนโลยีในการผลิตภาพยนตร์ไทย และความไม่สันทัดของผู้สร้างเองที่จะใช้ธรรมชาติของเทคนิคเหล่านั้นให้เต็มที่

มนุษย์พยายามอธิบายสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ แต่ถ้าไม่เข้าใจก็จะสร้างเรื่องขึ้นมาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ อธิบายโดยใช้วัฒนธรรม การเข้ามาของพุทธศาสนา ซึ่งพยายามจะปลุกความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณให้น้อยลง แต่ก็ไม่ได้ทำลายความเชื่อดั้งเดิมเสียทีเดียว ยังคงผูกโยงกันไว้ด้วยพิธีทางศาสนาพราหมณ์ จึงได้สร้างเรื่องราวให้ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณเป็นมายาคติ (myth) และให้ศาสนาเป็นความเป็นจริง (reality) สามารถเห็นแจ้งและพิสูจน์ได้ การปรากฏตัวของฉะเรนอย เพื่อชี้ทางให้แม่น้ำคโปยู่ที่ศาลไม่ต้องออกมาวุ่นวายกับมนุษย์ เป็นการปลุกผีให้ไปอยู่ในที่หนึ่ง จากคติให้อยู่ไม่ใช่อยู่ปะปนกับคนเหมือนแต่ก่อน แต่ไม่ได้ทำลายความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของผีให้สิ้นซากไป เป็นตัวแสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลเหนือผี และยังผสมผสานความเชื่อเรื่องผีกับพิธีกรรมทางพราหมณ์เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อไม่ให้เกิดความแปลกแยกกันในสังคม เป็นการกลมกลืนซึ่งกันและกันในทางที่ควรจะเป็นโดยไม่เบียดเบียนกัน

ภาพยนตร์เป็นสื่อที่สร้างภาพตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้างที่จะหลอกล่อให้คนติดตามเรื่องราวที่เราได้เห็นภาพที่ไม่เคยเห็น เรื่อง "ผี" เป็นเรื่องที่ไม่มีการบอกเล่าหรืออธิบายได้ว่า "ผี" มีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร นากิ้วหรือนาคขนาดไหน มีอิทธิฤทธิ์หรือความสามารถเหนือหรือด้อยกว่าคนขนาดไหน แต่ภาพยนตร์สามารถสร้างภาพสร้างบรรยากาศให้ผู้ชมรับรู้สักรั้ได้ตามที่ผู้สร้างต้องการ บรรยากาศของความเป็น "ผี" ความน่ากลัวแสดงออกโดยการจัดแสงสีน้ำเงินสลัว ๆ มีควันอบอวล ในป่าช้า หรือทุ่งหญ้ารก ๆ เวลากลางคืน พร้อมกับเสียงหมาหอนตลอดตลอดเวลา สร้างความวังเวงในความรู้สึกของผู้ชม รูปลักษณ์ของผีไทยก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดทั้งขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผี เป็นได้ทั้งหน้าตาเหมือนคนธรรมดา และรูปร่างหน้าตาเป็นศพเน่าเฟะ เดินได้ ลักษณะการพูดของผีจะเป็นเสียงยานคาง จังหวะการพูดช้ากว่าคนปกติ มีอิทธิฤทธิ์เหนือคนโดยการหายตัวไปที่ไหน ๆ ได้ในเวลารวดเร็ว มีกำลังมากสามารถหักคอคคนได้ในชั่วพริบตา หรือสามารถดลบันดาลให้สิ่งของเปลี่ยนรูปหรือเคลื่อนที่ได้ เป็นต้น ส่วนสิ่งแสดงว่า

ในยุคนั้นคนสามารถอยู่ร่วมกับผีได้ ภาพยนตร์ได้แสดงออกมาโดยให้ผีแม่นาคกลับมาอยู่บ้าน คอย
ปรนนิบัติพ่อมากเหมือนตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ พ่อสามารถกินข้าวทัพแม่นาคทำให้ได้ เพื่อน ๆ ของ
พ่อมากก็สามารถพูดคุยกับผีแม่นาคได้ แม้แต่เรื่อง "แม่นาคคนซัพ" ผีแม่นาคยังสามารถอยู่ร่วมกับ
ครอบครัวของมารดาได้เป็นเวลานาน บรรยายภาศการนำเสนอเรื่องราว "แม่นาคพระโขนง" ทั้ง
4 ตอน (version) จะมีความสนุกสนานเข้าแทรกอยู่ตลอดทุกเรื่อง เป็นการแสดงออกของความ
ไม่น่ากลัวของผีไทย ซึ่งไม่เกิดขึ้นมาเพื่อจะทำร้าย หรือคร่าชีวิตใคร ๆ โดยไม่มีเหตุผล ต่าง
จากผีฝรั่งซึ่งหลุดออกไปจากความรู้สึกของคนแล้ว ผีฝรั่งสามารถเกิดมาเพื่อมาใคร ๆ ก็ได้ ลูกขน
มากมาได้เลย ไม่ต้องมีความสัมพันธ์ทางมาให้เห็นก่อนก็ได้

ผีไทยส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ตามปรัชญาของชาวลุ่ม สังกมกสิกรรมทนต์ถือเจ้าแม่ดิน ยก
ย่องให้ผู้หญิงเป็นใหญ่ ต้องมาผู้ชายบชายญเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (fertility) ผีในภาพยนตร์
ไทย เป็นวิญญาณที่ไม่ยอมไปผุดไปเกิด เนื่องจากความอาฆาตพยาบาท ความหวังหาอาลัยต่อคนที่
ยังมีชีวิตอยู่ คือยังมีความผูกพันกับการดำเนินชีวิตของคน ผีไทยเป็นวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว จึง
มีชีวิตจิตใจ และอารมณ์ความรู้สึกเหมือนคน แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาจากความเป็นคนคือ อธิฤทธิอำนาจ
ปาฏิหารย์เหนือมนุษย์เช่น สามารถหายตัวได้ แปรกายได้ มีพลังกำลังมากกว่าคน ผีจะใช้
การบีบคอเป็นวิธีการฆ่าคน จะไม่ใช่อธิฤทธิต่างๆ ทมิในการฆ่าคน เช่น จะไม่ใช่การกระโดดกัด
คอ แปรร่างให้สูงใหญ่ราวกับยักษ์แล้วเอาขาเหยียบ เส็กของไหลลอยมาชนเหยื่อจนถึงตาย หรือ
ปล่อยแสงเลเซอร์ เป็นต้น ผีคือสิ่งที่เกิดมชนโดยคน ถูกแต่ง ถูกถ่ายทอดโดยคน ความรู้สึกนึกคิด
และบุคลิกของผีจึงขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของคนผู้สร้างภาพยนตร์ ผีคือคนนั่นเอง ผีเกิด
จากมายาคติ (myth) ของศาสนา จึงไม่เคยปรากฏเลยว่าผีไทยจะมาพระ ผีมาหมอผี และคนอื่น
ได้ แต่จะไม่มาพระ พระเป็นบุคคลที่อยู่เหนือผีและคน ไม่เหมือนผีฝรั่งที่สามารถมาพระซึ่งเป็นตัว
แทนของศาสนาได้

เมื่อพิจารณาในประเด็นของการสร้างความสัมพันธ์ของตัวสัญลักษณ์ ที่มีต่อระบบอ้างอิงทางภาวะวิสัยตามทฤษฎี ROLAND BARTHES โดยขยายความครอบคลุมไปถึงกระบวนการสร้างความหมายของวัฒนธรรมแล้ว โดยลักษณะของวัฒนธรรมไทย ผู้วิจัยได้พบความหมายทางปรนัย (denotation) ของกระบวนการสร้างความหมาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญลักษณ์กับตัวอ้างอิง ที่สอดคล้องกับความหมายทางสังคม (connotation) ของสัญลักษณ์และความหมายที่สอดคล้องกันในรูปแบบของตัวหมาย (signifier) อย่างกลมกลืนกัน กล่าวคือมายาคติ (myth) กับสภาพสังคมและสภาพจิตของคนจะสะท้อนซึ่งกันและกันอย่างแน่นหนาเพียงแท้ แต่ก็เป็นต้องแยกแยะระหว่างมายาคติที่แท้ที่เป็นของมนุษย์ตั้งแต่โบราณกาล กับมายาคติที่เป็นของปลอมที่คนรุ่นหลังแต่งขึ้นเพื่อความสนุก แม้เรื่อง "แม่นาคพระโขนง" จะเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในทศกศกสมัย ไม่เฉพาะแต่ในรูปแบบของภาพยนตร์ทั้ง 4 เรื่องที่น่าวิเคราะห้ในงานวิจัยนี้เท่านั้น แต่เรื่องของจิตวิญญาณ ความรักระหว่างเพศหญิงและเพศชาย (อ้างถึงในไมเคิล ไรท์, 2532) เป็นเรื่องราวของจิตใต้สำนึกซึ่งมีอยู่กับมนุษย์มานานนับแต่โบราณกาล เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ซึ่งผู้มองลกลงไปในจิตวิญญาณอย่างเห็นแจ้งรูจรงได้พยายามที่จะกล่อมเกลากัน "สันดานดิบ" ของมนุษย์ชาติ ในประเด็นนี้โดยไม่ให้รู้ตัว โดยจะแฝงมาในรูปแบบของความบันเทิงหาวิธีการต่างๆ ในด้านของความบันเทิง เพื่อสอดแทรกการกล่อมเกล่าอย่างชาญฉลาดโดยไม่ให้ผู้รับสารรู้สึกตัว เนื่องจากคนไทยมีความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจมาเนิ่นนานนับกัลป์แล้ว การจะเปลี่ยนแนวความเชื่อเรื่องศาสนาเข้ามาแทนความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจนั้นย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะให้คนยอมรับ หรือยอมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การนำเสนอในรูปแบบของความบันเทิงจึงเหมาะกับอุปนิสัยของคนไทยมากที่สุด "แม่นาคพระโขนง" ไม่ได้มีเฉพาะในกรุงเทพฯ หรือในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น หากแต่ในสมัยอยุธยา ก็มี สมัยสุโขทัยก็มี เป็นมายาคติที่แฝงอยู่ในท้องเรื่องซึ่งถ่ายทอดให้เห็นถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ โดยมีมายาคติแฝงอยู่ทั้งที่ผู้เขียนหรือผู้สร้างอาจเจตนาหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นจึงต้องวิเคราะห์เรื่องราวให้ถูกต้องมองทะลุ "ความเป็นจริง" ที่ซ่อนอยู่โดยสายตา และแนวคิดของ

ประเพณีดั้งเดิมของสังคมเกษตรกรรมที่ถือว่าเพศหญิงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตในการสืบสร้าง
 ใ้กำเนิดเผ่าพันธุ์ จะเห็นได้จากการตั้ง "เจ้าแม่" ต่าง ๆ ขึ้นเคารพบูชา เช่น เจ้าแม่โพสพ
 เจ้าแม่คงคา เจ้าแม่กาลี นางไม้ ฯลฯ ส่วนเพศชายเป็นผู้สืบดำรงคงเชื้อชาติเป็นเพียงผู้รักษา
 เผ่าพันธุ์ บทบาทของสตรีจึงกลายเป็นเทพีการพำเรุง เป็นเรื่องลับเป็นเรื่องขลังที่เพศชายไม่มี
 สิทธิเข้าถึง การให้กำเนิดเป็นเรื่องลับสุดยอดของหญิง และเป็นจุดต่อของชาย เพศชายจึงพยายาม
 คิดที่จะแย่งอำนาจกลับคืนจากเพศหญิง เรื่อง "แม่นาคพระโขนง" ไม่ใช่เรื่องระหว่างบุคคลคือ
 "แม่นาค" กับ "พ่อมาก" หากแต่เป็นเรื่องราวของมนุษย์ชาติสองเพศที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ขั้นพ
 ฐานทางสรีระตามธรรมชาติ ความคิดนึกจะเกิดขึ้นในสมัยที่เศรษฐกิจ การดำรงชีวิตเปลี่ยนจาก
 การทำสวนย่อม ๆ ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของหญิง มาเป็นการทำนาแปลงใหญ่ ซึ่งเป็นกิจกรรมของ
 ชาย ผลผลิตกลายเป็นทรัพย์สินที่ชายจะต้องพยายามยึดถือเป็นกรรมสิทธิ์สืบทอดครอบครอง
 เป็นสัญญาณของคำว่า "มาก" ดังชื่อของตัวละครเอกฝ่ายชายที่กำหนด เมื่อสังคมต้องขยายวงกว้าง
 ออกและมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น สังคมแบบสตรีนิยมจึงต้องเปลี่ยนเป็นสังคมบุรุษนิยม เป็น
 เหตุให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงให้เกิดการรับ "ชาย" ว่าเป็นความสำคัญแทน "หญิง" เล็กน้อย
 เจ้าแม่ (ผีหรือจิตวิญญาณ) เปลี่ยนมาเป็นนบถศาสนาซึ่งนิยมนบถเพศชาย (พระ) แทน

ความขัดแย้งระหว่างเพศชายและเพศหญิงแม้จะคอยคลคลคลายลงไปได้ก็ตาม แต่สัก ๆ ลง
 ไปในจิตใจแล้ว ทั้งชายและหญิงต่างก็เป็นทวิมุข (ambiguous) ค้อมทั้งหน้าและหน้าร้ายเป็น
 เทรยสองหน้าอยู่ตลอดเวลา เมื่อสังคมมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นยุคสตรีนิยม (matriarchal)
 นบถสตรีเป็นเจ้าแม่สูงสุด ต่อมาเมื่อฝ่ายชายต้องการมีบทบาททางสังคมจึงเกิดความขัดแย้งขึ้น
 เป็นลักษณะที่ชายต้องการเอาชนะ มีอำนาจและกดขี่เพศหญิง ไม่ใช่เรื่องระหว่าง "แม่นาค" กับ
 "พ่อมาก" แต่เป็นเรื่องราวของชาติมนุษย์สองเพศที่แตกต่างขัดแย้งกัน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ซึ่ง
 กันและกันอย่างสับสนตลอดเวลา โดยเป็นจิตใจที่สับสน จะเห็นได้ชัดเจนจากตำนานและเทพนิยาย

ต่าง ๆ (mythology) ทั้งนี้เพราะคนเราแต่ละคนมักใช้จิตใต้สำนึก (unconscious) เป็นที่ซุกซ่อนสิ่งที่ตนยอมรับไม่ได้ สิ่งน่าเกลียด น่าละอาย จึงใช้เทพนิยายเป็นเสมือนผ้ามาปกปิดสิ่งเลวร้าย สิ่งน่ากลัวที่สังคมอยากลืม เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกในจิตวิญญาณนี้ มนุษย์จึงต้องอาศัยเทพนิยายโบราณและสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นเครื่องทดแทน แม้ว่ามนุษย์ไม่อาจจะแน่ใจได้ว่าความดีจะชนะ ความชั่ว ความสุขจะชนะความทุกข์ที่รบกวนได้ สิ่งที่ยั่งยืนแน่นอนที่มนุษย์จะต้องเผชิญอยู่เสมอคือ สิ่งตรงข้ามที่เป็นคู่กัน วันกลับคืน ความเกิดกับความตาย ความสุขกับความทุกข์ ความดีกับความชั่ว เพศหญิงกับเพศชาย "แม่นาค" กับ "พ่อมาก" เป็นสัญลักษณ์ของความคิดดังกล่าว

หลังจากซึ่งรักหักสวาทดำเนินเรื่องในด้านความรัก ความใคร่ ความผูกพันในจิตวิญญาณระหว่างมนุษย์กับผี และการกราบผีโดยพงษ์หมอผีใช้วิชาทางไสยศาสตร์มาโดยตลอดแต่ไม่ใช่วิธีการแก้ไขปัญหาให้บรรลุ ในที่สุด "เนร" เริ่มเข้ามามีบทบาทในชีวิตของตัวละคร คือการสวมแทนที่ระหว่างความเชื่อเรื่อง "ผี" ให้ถดถอยลง นำความเชื่อเรื่อง "ศาสนา" เข้ามาแทนที่ มนุษย์สามารถสร้างความสุข ความอุดมสมบูรณ์ในชีวิตได้โดย "เนอบาญ" การตั้งชื่อตัวละครว่า "นาค" กับ "มาก" ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปจากความบันเทิงชุด "แม่นาคพระโขนง" ก็ด้วยเหตุที่ว่าคำและความหมายของชื่อเป็นสัญลักษณ์ เป็นตัวหมายถึง (signified) ว่า "นาค" เป็นตัวถูกแฉเพราะ (อ้างถึงในไมเคิล ไรท์, 2532) ตัวนาคเป็นสัญลักษณ์ของดินฟ้าและความอุดมสมบูรณ์ เมื่อได้ยินคำว่า "นาค" เราต้องนึกถึงอสรพิษและความตาย ในขณะที่ยังต้องนึกถึงฝน ข้าวดีและชีวิต ทั้งนี้เพราะความเป็นและความตายเป็นคู่กันที่แยกไม่ออก นอกจากนี้แม่นาคพระโขนงยังเป็นผู้หญิงงาม เป็นเมียรักและเป็นผีร้ายที่จะตั้งพระเอกให้ไปอยู่ในโลกของผีด้วยกัน ซึ่งตรงกับบทบาทของเจ้าแม่ดินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทุกประการ ส่วน "มาก" นั้นน่าจะเป็นชื่อเดิมของ "เจ้าข้าว" เพราะหมายถึง ข้าวมาก ปลามาก เนื้อมาก หรือความอุดมสมบูรณ์โดยทั่วไป

เรื่องแม่นาคกับพ่อกำหนดำเนินไปทำนองเดียวกันกับเรื่องคนทรงเจ้าแม่ดิน และ เจ้าข้าว
 เจ้าปี แต่แล้วมันไม่เหมือนกันตรงที่แม่นาคซึ่งตายทั้งกลมและพ่อกำหนดชีวิต ซึ่งผิดกับพิธีกรรม
 โดยสิ้นเชิง ตามพิธีกรรมนพ่อกำหนดต้องตาย ลูกของเขา (คือต้นกล้า) จะต้องขึ้นงาม และแม่นาค
 (เจ้าแม่ดิน) จะต้องกลับภาพจากผีร้ายเป็นภาคสาวน้อยอีกทีแล้วหาผัวใหม่ เหมือนดวงจันทร์ที่ดับ
 เดือนละครั้งแล้วเกิดใหม่ไม่มีที่สิ้นสุด แต่เรื่องไม่ได้ลงเอยเช่นนั้น การที่แม่นาคไม่รอดมาเป็นแม่
 ได้ และการที่เธอร้อยสามารถปราบแม่นาคได้ในที่สุดนั้น เกิดจากพุทธศาสนาเข้ามาเปลี่ยนแปลง
 เพิ่ม เปลี่ยนพิธีกรรมไม่ให้ประหารพ่อกำหนดเป็นพลกรรม และเปลี่ยนแม่นาค (เจ้าแม่ดิน) เป็นเจ้า
 แม่โพสพที่ให้อาหารโดยไม่เรียกร้องเลือดเนื้อและชีวิตเป็นพลกรรม

เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วภาพยนตร์เรื่อง "แม่นาคพระโขนง" ได้ทำหน้าที่ในการให้
 ความบันเทิงมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันได้สอดแทรกความเชื่อทางพุทธศาสนา และเรื่องเหนือ
 ธรรมชาติ รวมทั้งประเพณีเก่าแก่ของไทยไว้ด้วย ในเรื่องของบุญกรรม การตอบแทนบุญคุณ ความ
 ไม่เที่ยงแท้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องธรรมะยอมชนะอธรรม มีความเชื่อถือในเรื่องจิต
 วิญญาณ และเรื่องโชคลางแทรกอยู่ตลอดทุกเรื่อง

ข้อจำกัดในการวิจัย

ในการวิเคราะห์ถึงเทคนิคทางภาพยนตร์ที่ใช้ในการถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" นั้น
 มีข้อจำกัดในการวิเคราะห์เทคนิคด้านการจัดแสง และการให้สีในภาพยนตร์ เพราะศึกษาจากเทป
 บันทึกภาพหรือวีดิทัศน์ ซึ่งจะมีคุณสมบัติดีกว่าฟิล์มภาพยนตร์ อายุการใช้งานสั้นกว่า อีกทั้งยังไม่
 ใช้การอัดสำเนาลงบนวีดิทัศน์จากต้นฉบับจริงด้วย ทำให้คุณภาพของภาพที่ปรากฏในวีดิทัศน์ด้อยกว่า
 ฟิล์มภาพยนตร์มาก เทคนิคด้านการให้แสงสีจึงไม่ชัดเจน

ข้อ เสนอแนะ

1. "แม่นาคพระโขนง" เป็นหลักฐานทางประเพณีก่อนประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนสมควรจะได้รับการศึกษาวิจัยให้ละเอียดถี่ถ้วนในประเด็นอื่น ๆ อีกต่อไป หรือศึกษาจากสื่ออื่น ๆ ประกอบกัน แล้วนำมาเปรียบเทียบถึงความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงกัน กันอย่างไรบ้าง
2. ควรจะมีการศึกษาถึงการถ่ายทอดความหมายเรื่อง "ผี" จากภาพยนตร์ผีชุดอื่น ๆ ที่ต่างวัฒนธรรมออกไป ว่ามีความหมายอะไรแฝงอยู่ในความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้างภาพยนตร์นั้น ๆ มีมายาคติอะไรอยู่ในการนำเสนอเรื่องราวของผีชุดนั้น ๆ อยู่หรือไม่ อย่างไร แล้วนำมาเปรียบเทียบกับภาพยนตร์ชุด "แม่นาคพระโขนง"
3. ภาพยนตร์เป็นสื่อที่ให้ความน่าสนใจแก่ผู้ชม สามารถกระตุ้นเร้าความรู้สึกของผู้ชมได้เป็นอย่างดี สามารถบอกเล่าเรื่องราวให้เข้าใจได้ง่ายในช่วงเวลาไม่กี่ชั่วโมง จึงควรจะนำสื่อมาใช้ประโยชน์ในด้านการให้ความรู้และการพัฒนาจิตใจเยาวชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย